

سرگذشت نامه‌ها

زیر نظر اسماعیل سنگاری

شماره ۶

ناصرالدین شاه قاجار

پنجاه سال سلطنت

دکتر بهزاد کریمی ۱۳۹۲

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
فروست
شابک
وضعیت فهرست نویسی
پایه تاشست
موضوع
موضوع
شماره آفرده
ده بندی کنگره
ده بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی

کریمی، بهزاد، ۱۳۵۸-
ناصرالدین شاه قاجار / بهزاد کریمی
تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه، ۱۳۹۱.
۲۶۴ ص.
سرگزشتنامه ها؛ شماره ۶
۹۷۸-۶۰۰-۲۵۳-۰۳۴-۹
فیبا
کتابنامه، نمایه.
ناصرالدین قاجار، شاه ایران ۱۲۴۷-۱۳۱۳ ق
ایران - تاریخ، قاجاریان، ۱۱۹۳-۱۳۳۴ ق.
سنگاری، اسماعیل، ۱۳۵۳ -، ویراستار علمی، ناظر.
DSR ۱۳۷۰/۲ ک ۴ ن ۱۳۹۱.
۹۵۵/۰۷۳۵۰۰۰۰
۲۷۹۰۲۸۹

ناصرالدین شاه قاجار (پسگاه سال سلطنت)

دکتر بهزاد کریمی

زیر نظر دکتر اسماعیل سنگاری

ویراستار ادبی: علی نویدی ملاطی

طراح گرافیک: علی بخشی

حروف چینی و آماده سازی: واحد تولید کتاب پارسه

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۲

تیراژ: ۱۱۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۵۳-۰۳۴-۹

حق چاپ محفوظ و مخصوص نشر کتاب پارسه است.

کتاب پارسه

بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه

تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخررازی، خیابان شهدای ژاندارمری شرقی،

پلاک ۷۴، طبقه دوم، تلفن: ۶۶۴۷۷۴۰۵

www.parsehbook.com

info@parsehbook.com

۱۳	یادداشت ناشر.....
۱۵	دربارهٔ مجموعه.....
۱۷	مقدمه.....
۱۹	فصل اول: از کهن میر تا طهران.....
۲۹	فصل دوم: شاه و امیر.....
۲۹	استقرار در دارالخلافه.....
۳۴	شورش سالار.....
۳۶	سرکوب بابی‌ها.....
۳۷	از امارت تا پدری.....
۴۲	رگ‌ها گشوده می‌شود.....
۴۷	فصل سوم: توطئهٔ داخلی، کشاکش خارجی.....
۴۷	میرزا آقاخان.....
۵۱	ترور و قساوت.....
۵۵	ملک آرا.....

۵۷	تحت‌الحماگی در دسر آفرین
۷۱	در آرزوی هرات
۸۳	آرزوی بریادرفته
۸۹	جیران پرشور، نوری عاقل
۱۰۴	نوری و صدارت با هم می‌روند
۱۱۵	فصل چهارم: از رؤیای دولت منتظم تا واقعیت «جناب آقا»
۱۱۵	نهادها و اندیشه‌های نوین
۱۲۹	قحطی اول
۱۳۴	از سیهسالار تا سیهسالار
۱۳۶	اندر نامه نویسی
۱۴۱	قحطی دوم
۱۴۷	سیهسالاری دیگر
۱۵۸	راه آهن، منشأ ترقی
۱۶۹	تفحص اوضاع دنیا
۱۹۶	صدراعظم ماند و چادش
۲۰۳	فراز و فرودی دوباره
۲۱۳	ضمائم:
۲۱۳	ضمیمه ۱: صورت عهدنامه جدید فی مابین دولین علین ایران و انگلیس (عهدنامه پاریس)
۲۱۷	ضمیمه ۲: دستورالعمل نظم امور دولتی و مهمان علیکتی
۲۱۹	ضمیمه ۳: متن امتیازنامه رویتزر
۲۲۵	اسناد
۲۴۱	کتابنامه
۲۴۷	غایه

- تصویر شماره ۱: ناصرالدین شاه در سال‌های ابتدایی حکومت ۲۴
- تصویر شماره ۲: امیرکبیر، اصلاح طلب ۴۰
- تصویر شماره ۳: میرزا آقاخان نوری، صدراعظم قی قزو دربار ناصرالدین شاه ۴۹
- تصویر شماره ۴: چارلز موری، وزیر مختار انگلیس در تهران و آغازگر یک سلسله مجادلات دیپلماتیک ۶۷
- تصویر شماره ۵: عکس پرترة ناصرالدین شاه در جوانی. احتمالاً در فرنگ برداشته شده است ۹۴
- تصویر شماره ۶: میرزا ملکم خان در جوانی. او از جمله همراهان شاه در سفر اول فرنگ بود ۱۲۰
- تصویر شماره ۷: ناصرالدین شاه در میان زنان حرم در شکارگاه جاجرود ۱۳۲
- تصویر شماره ۸: میرزا یوسف آشتیانی مستوفی الممالک ملقب به «جناب آقا» ۱۴۴
- تصویر شماره ۹: عکس رنگی از ناصرالدین شاه؛ عکس بادست رنگ آمیزی شده است ۱۷۲
- تصویر شماره ۱۰: نقاشی سان دیدن شاه توسط قشون روسیه در سفر اول فرنگ ۱۷۴
- تصویر شماره ۱۱: نقاشی ورود ناصرالدین شاه به کاخ امپراتور روسیه در سفر اول فرنگ ۱۷۷
- تصویر شماره ۱۲: نقاشی شاه در ابرایی در روسیه احتمالاً سن پترزبورگ ۱۷۹
- تصویر شماره ۱۳: ویلهلم اول، امپراتور آلمان در زمان سفر اول شاه به فرنگ ۱۸۰
- تصویر شماره ۱۴: بیسمارک، صدراعظم قدرت مند پروس و احتمالاً یکی از الگوهای ناصرالدین شاه برای نوسازی ۱۸۲

- تصویر شماره ۱۵: لئوپلد دوم، پادشاه بلژیک در زمان سفر اول ناصرالدین شاه به فرنگ ۱۸۳
- تصویر شماره ۱۶: ملکه ویکتوریا، ملکه بریتانیا ۱۸۵
- تصویر شماره ۱۷: ناصرالدین شاه و ملکه ویکتوریا. احتمالاً در سفر اول فرنگ ۱۸۷
- تصویر شماره ۱۸: ناصرالدین شاه در انگلیس ۱۸۹
- تصویر شماره ۱۹: مارشال مک ماهون، رئیس جمهور فرانسه در زمان سفر اول شاه به فرنگ ۱۹۲
- تصویر شماره ۲۰: نقاشی پرتره ناصرالدین شاه به دست یک نقاش فرنگی ۱۹۳
- تصویر شماره ۲۱: ویکتور امانوئل دوم، پادشاه ایتالیا، معاصراً ناصرالدین شاه ۱۹۵
- تصویر شماره ۲۲: فرانتز ژوزف اول، پادشاه اتریش و میزبان ناصرالدین شاه در سفر به آن کشور. ۱۹۷
- تصویر شماره ۲۳: سلطان عبدالعزیز عثمانی ۱۹۹
- تصویر شماره ۲۴: ناصرالدین شاه احتمالاً در سفر به فرانسه ۲۰۲
- تصویر شماره ۲۵: انیس الدراه سوگلی شاه ویکی از مخالفان سپهسالار ۲۰۴
- تصویر شماره ۲۶: ناصرالدین شاه در سال‌های پایانی زندگی ۲۱۰

«آنان که گذشته خود را به یاد نمی آورند، مجبور به تجربه دوباره آن هستند»

بی گمان آشنایی نسل جوان ایران با تاریخ گذشتگان، می تواند آنان را در جریان فراز و فرودهای تلخ و شیرین تاریخ قرار دهد. حوادثی که اگر به گونه ای دیگر رقم می خورد، آینده نیز مسیری دیگر را می پیمود.

«بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه» در سال ۱۳۸۸ به منظور آشنایی جامعه کتاب خوان، به خصوص نسل جوان با تاریخ، تصمیم به چاپ مجموعه ای گرفت که دربرگیرنده تاریخ ایران و جهان، از عصر باستان تا عصر حاضر باشد. این مجموعه آثار تالیفی و ترجمه در حوزه های باستان شناسی، تواریخ سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، تاریخ هنر، آثار کلاسیک، تاریخ سلسله ها و شخصیت های تاریخی تأثیرگذار در تاریخ ایران و جهان را دربرمی گیرد. در راستای این سیاست، انتشار مجموعه تاریخ و پژوهش های مرتبط با آن در دستور کار این انتشارات قرار گرفت.

در این جا لازم می دایم مراتب قدردانی خویش را از دبیر مجموعه جناب آقای اسماعیل سنگاری ابراز نمایم که با پی گیری های لازم و برگزاری جلسات تخصصی با پژوهشگران، مترجمان و اهل فن، ناشر را در رسیدن به این هدف یاری نمود. هم چنین از تمامی کسانی که

در این مجموعه یار و مددکار ناشر بودند، سپاسگزاری می‌نمایم.
امید است خوانندگان تیزبین و نکته‌سنج، با ارائه انتقادات و دیدگاه‌های موشکافانه، ناشر
را در دستیابی به اهداف خود یاری دهند.

تاریخ گذشته همواره در خدمت فاتحان بوده است و سرگذشت فاتحان و بزرگان تاریخ آن گونه که آنان خواسته و پسندیده‌اند، رقم خورده آیا باید به خبط تاریخی پنداشت که همه چیز را درباره همه فاتحان و بزرگان تاریخ بایسته است بدانیم؟!

مجموعه سرگذشت‌نامه‌ها با نثری روان و دلپذیر و به قصد آشنا کردن عموم ایرانیان و فارسی‌زبانان با شخصیت‌های مهم تاریخی ایران و جهان برای تمامی اقشار کتاب‌خوان جامعه تدوین شده است. این مجموعه به گونه‌ای شیرین و جذاب زندگی مهم‌ترین شخصیت‌های عصر باستان تا دوره معاصر را از لابه‌لای سنگ‌نگاره‌ها، دست‌نشته‌ها، پوست‌نشته‌ها و اسناد تاریخی، بر پایه واقعیات تاریخی موجود در این اسناد، در اختیار خواننده قرار می‌دهد.

در این مجموعه از زندگی‌نامه بزرگانی چون کوروش، داریوش و امیرکبیر خواهد خواند تا شخصیت‌های تاریخی‌ای چون ژولیوس سزار و نرون، امپراتوران روم.

لوگوی مجموعه "سرگذشت‌نامه‌ها" طرحی است برگرفته از ظرفی مفرغین که ماده شیر پراپت بالداری، غرش کنان، بر آن نقر شده است. این اثر متعلق به سده هفتم میلادی، اواخر عهد شاهنشاهی ساسانیان، است. بلندی آن ۴ و قطر آن ۲۶ سانتی‌متر است و به شماره اموال ۱۰۸.۱۹۸۷ در گالری آرتور م. سکлер در واشنگتن نگهداری می‌شود. این ظرف مفرغی نخستین بار به سال ۱۹۸۷ میلادی توسط همین گالری به غایش عمومی گذاشته شد و به سال

۱۹۹۲ میلادی در کتاب Ancient Iranian Metalwork تألیف Paul و Ann C. Gunter
 Jett معرفی گردید. در عصر ساسانی، شیرهای بالدار افزون بر ظروف سیمین و مفرغی، زینت
 بخش پارچه ها و مهر های این امپراتوری نیز بودند.
 امید است مجموعه سرگذشت نامه ها که شناخت نامه ای از شخصیت های تاریخی را
 در بر می گیرد آغازی باشد برای درک بهتر و شفاف تر از تاریخ.

اسماعیل سنگاری

Maison de l'Orient et de la Méditerranée

UMR 5133 Archéorient

Université Lumière Lyon 2

Lyon, France

www.ketab.ir

در تاریخ معاصر ایران دربارهٔ هیچ پادشاهی به اندازهٔ ناصرالدین‌شاه این همه اظهارنظرهای متناقض صورت نگرفته است. گذشته از دنیای پژوهش‌های تاریخی، در فضای عامیانه هم شاهد تکرار این ماجرا هستیم. هنوز که هنوز است روی استکان‌های کمریاریک و قلیان‌ها صورت ناصرالدین‌شاه نقش می‌بندد و افسانه‌های مربوط به او به صورت عجیبی جذاب است؛ گویی تودهٔ مردم تصویری مثبت از شاهی در سر دارند که مطابق با روایت‌های تاریخی. یکی از عوامل اصلی عقب‌ماندگی ایران در دورهٔ معاصر و مسئول از دست‌دادن قلمرو وسیعی از سرزمین اصلی ایران به شمار می‌رود. جالب است که مردم چگونه این چنین توانسته‌اند علاقه به امیرکبیر مصلح را با تمایل و یا نوعی همدلی با ناصرالدین‌شاه به‌عنوان آمر قتل امیر جمع کنند. این هم از آن دست مسائل بغرنج روان‌شناختی توده‌های ایران است که همچنان توجه جدی به آن نشده است و البته نمی‌توان با نظریاتی همانند نخبه‌کشی و امثال این‌ها قضیه را فیصله‌یافته تلقی کرد.

متأسفانه مباحث تاریخی مربوط به دورهٔ قاجار، در دورهٔ پهلوی با نوعی بدبینی یا بهتر است گفته شود به‌دلیل تحاصم موجود میان پهلوی و قاجار، با گونه‌ای بزرگ‌نمایی اشتباهات و کوچک‌نمایی اقدامات مثبت قاجاریه همراه بوده است.

مطالعهٔ دقیق اسناد و گزارش‌های تاریخی—آن چنان که در یک نمونهٔ درخشان پرفسور عباس امانت نشان داده است—می‌تواند دیدگاه رایج از ناصرالدین‌شاه را حداقل در پنباه

سال ابتدایی زندگی او، یعنی تا زمان برکناری سپهسالار با تغییرات اساسی مواجه کند. تصویر شاهی که در پی این کوشش ترسیم می‌شود، تصویر یک شاه آرمان‌طلب، سازش‌ناپذیر با قدرت‌های بیگانه، اصلاح‌طلب و متغیرالحال است. او راه پدر را در آرزوی به دست آوردن هرات ادامه می‌دهد؛ با انگلیس به جنگ بر می‌خیزد؛ زبان فرانسه می‌آموزد و روزنامه‌ها و کتاب‌های فرنگی مطالعه می‌کند؛ شعر می‌سراید؛ نقاشی می‌کند؛ به‌عنوان اولین شاه ایران به دیار فرنگ می‌رود؛ هیئت وزیران و قشون به سبک نوین تشکیل می‌دهد؛ سفیران بیگانه را با جسارت تمام از مملکت بیرون می‌کند؛ دارالفنون تأسیس می‌کند و اصولاً در سال‌های ابتدایی حکومت خویش، در یک فضای اصلاح‌طلبی تنفس می‌کند.

بی‌گمان نقش مؤثر امیرکبیر و میرزاحسین‌خان سپهسالار را در جهت‌دهی به شاه نباید فراموش کرد. مداوم وجود و حضور چنین افرادی می‌توانست سرنوشت دیگری را برای شاه و ایران رقم بزند، اما به علل و عوامل متعددی که بخشی از آن‌ها در این کار مورد بررسی قرار گرفته‌اند، این گونه نشد. مؤلف به‌عنوان یکی از علاقه‌مندان به تاریخ قاجاریه تلاش نموده است تا این دوره پنجاه‌ساله زندگی ناصرالدین‌شاه را تا ۱۲۹۷ ق، یعنی زمان عزل میرزاحسین‌خان، به اجمال بررسی کند. البته مشخص است که حجم اطلاعات، اسناد و گزارش‌های مربوط به این مقطع زمانی به ما اجازه نداد تا با محدودیت‌های انتشار این مجموعه، به بررسی و مطالعه تمامی این موارد بپردازیم. مطالعه تفصیلی زندگی ناصرالدین‌شاه، آن هم در تمامی ابعاد، از سیاسی و اقتصادی گرفته تا فرهنگی و فکری، مستلزم انجام یک پژوهش درازمدت است که امید است در آینده انجام یابد؛ اگرچه نباید آثار درخشان فریدون آدمیت و پرفسور امانت را فراموش کرد.

مؤلف تلاش کرده است تا با انتخاب و بررسی برخی ابعاد کم‌تر بررسی‌شده زندگی سیاسی ناصرالدین‌شاه و با تکیه بر منابع دست‌اول در بازه زمانی پیش‌گفته، حرف‌های تازه‌ای بزند و یا لااقل داده‌های مناسبی را برای پژوهشگران و علاقه‌مندان به تاریخ قاجاریه فراهم کند. مؤلف برای جلب توجه خوانندگان یا تأکید بر برخی موارد، کلمات یا عباراتی را مؤکد کرده است. تأکیدهای دیگر که در منابع اصلی آمده بودند با توضیحی کوتاه میان دو قلاب مشخص شده‌اند. در پایان این مقدمه مختصر جا دارد سپاس‌گزار دوست گرانقدر، محمدرضا طهماسب‌پور باشم که از سر لطف تعدادی از تصاویر این کتاب را در اختیارم قرار داد.